

Tekst 1

Intellectuele pleinvrees

Onderstaande tekst is een bewerking van een lezing die Frits Bolkestein op 4 maart hield op verzoek van de Stichting Literaire Activiteiten Amsterdam.

1 Of u het persoonlijk moet nemen, laat ik
aan u, maar ik wil beginnen met een een-
voudig en toch opvallend zinnetje van een
vermaard intellectueel. Dit zinnetje luidt:
5 “Waarom zijn de meeste intellectuelen die in
de politiek gaan, schurken?” Het betreft een
vraag die bij uitstek in de twintigste eeuw
thuishoort, een eeuw die meer intellectuele
schurken kende dan welke eeuw ook. Zij werd
10 echter als eerste gesteld door Socrates (469-
399 voor Christus), de eerste filosoof die zich
over de politiek uitliet en dat met de dood
moest bekopen. Tussen de politiek en de
intellectuelen heeft het nooit geboterd en
15 botert het nog steeds niet.

2 Laten we om dat te illustreren eens kijken
naar de aanzuigende werking van het totali-
tarisme op de Europese intellectuelen van de
twintigste eeuw. In het Duitsland van de jaren
20 dertig lieten filosofen als Martin Heidegger en
Carl Schmitt zich voor het nazi-karretje
spannen. Maar in nog veel sterkere mate bleek
voor westerse intellectuelen het communisme
aantrekkelijk. Die sloten echter wel de ogen
25 voor de slachtpartijen die Stalin onder de
Sovjetbevolking aanrichtte. Westerse journa-
listen, filosofen en schrijvers gingen in de
jaren zestig voor korte bezoeken naar totali-
taire staten als China of Cuba en zij kwamen,
30 ondanks alle gruwelijke onderdrukking die er
plaatsvond, met de mooiste verhalen thuis.

3 In de wereld van hier en nu kan het echter
niemand iets schelen op welke filosoof,
denker of profeet zijn beul zich beroept, of
35 namens wie het slachtoffer niet mag zeggen of
zelfs maar denken wat hij denkt. Er is name-
lijk geen fundamenteel verschil tussen quasi-
filosofisch gefundeerde terreur en terreur van
desperado's. Wat telt, zijn de gevolgen voor
40 individuele mannen, vrouwen en gezinnen.
Maar voor veel intellectuelen hadden idealen
en heilsverwachtingen een waarde die het
belang van individuen ver oversteeg. Daarom
word ik soms wat zenuwachtig van publicis-
45 ten en commentatoren die om visie in de
politiek roepen.

4 Nu zult u denken: de tijd van de totalitaire
ideologieën is toch voorbij. Het nationaal-
socialisme is dood, de vlam van het commu-
50 nisme is gedoofd en de intellectuelen die daar
als nachtvinders omheen fladderden, zullen
spoedig ook verdwijnen. Mij lijkt dat onwaar-

schijnlijk. Het gaat namelijk niet om inciden-
ten. De spanning tussen intellectuelen en de
55 politiek zit dieper.

5 De rol van de intelligentsia in de politiek
kwam voor het eerst aan de orde tijdens het
conflict tussen het democratische Athene en
Socrates. Voor Socrates was filosofie liefde
60 voor de wijsheid. En wijsheid was niet te
koop op de agora, het Griekse marktplein
waar burgers handeldreven en aan politiek
deden. Hij vond de grote idealen (‘het goede’,
‘het schone’ en ‘het ware’) tussen de sterren.
65 De houding van Socrates ten aanzien van de
politiek, politici en kooplieden was gering-
schattend. Wie zich met dit soort politiek of
met de handel inliet, begeerde macht en geld,
in ieder geval geen wijsheid.

6 70 De wereld vond Socrates maar een
vreemde snuiter, een man, die zich alleen
maar bezighield met morele, ethische en
filosofische zaken. Van dat soort lieden werd
weinig goeds verwacht. Socrates introduceer-
75 de nieuwe inzichten die, zo vond men, scha-
delijk waren voor de jeugd. Daarom werd hij
door de Atheners terechtgesteld. Sindsdien is
de verhouding tussen intellectuelen en de
politiek gespannen.

7 80 De executie van Socrates bracht Plato, een
leerling van hem, tot de conclusie dat filoso-
fen maar beter de macht naar zich toe konden
trekken. Zij kregen daarbij een speciale mis-
sie: de verheffing van het volk. Intellectuelen
85 moesten de regie in handen nemen, omdat zij
konden zien. Het volk zelf was blind. In
Plato's blauwdruk van de ideale samenleving
was er dan ook geen plaats voor democratie:
een koning-filosof zat op de troon. Aan
90 opiniepeilingen deed hij niet – aan blinden
vraagt men niet de weg.

8 Dit ideaal van de koning-filosof ligt ten
grondslag aan het maatschappelijk zelfbeeld
van de westerse intelligentsia. Veel intellec-
95 tuelen beschouwen zichzelf als zieners met
het alleenrecht op de waarheid en daarom op
de macht. Soms probeerde men dit ideaal ook
in de praktijk te brengen – meestal zonder
succes.

9 100 De markt is per definitie anti-intellectueel.
Orde ontstaat er op spontane wijze, zonder
plan of blauwdruk. Individuen stemmen zelf
hun belangen op elkaar af via het prijsmecha-
nisme. Maar dat is voor de intelligentsia niet

- 105 goed genoeg. Men wil sturen, ontwaart hogere
doelen en wenst de maatschappij naar eigen
visie in te richten. Voor zieners en koning-
filosofen is het beeld van de onzichtbare hand
van de markteconomie onverteerbaar. Dat
110 maakt hen namelijk overbodig.
- 10 Men kan het ook anders zeggen: het
syndroom waaronder de intellectueel lijdt, is
agorafobie, de afkeer van de publieke ruimte.
Het is niet te verwachten dat intellectuelen in
115 de toekomst wel van anti-democratische
neigingen verschoond zullen blijven. En dan
heb ik het niet over het klassieke type van de
linkse intellectueel. Dat is bijna geheel uitge-
storven. Maar over een geheel nieuw type
120 intellectueel: de anti-globalist.
- 11 De politieke agenda van de anti-globalisten
of anti-modernen wordt vooral gedefini-
eerd door allerlei zaken waar men tégen is.
Coca-Cola en Exxon belichamen het kwaad
125 van het kapitalisme en zijn verantwoordelijk
voor de armoede in de derde wereld. Men is
anti-westers en anti-Amerikaans in het
bijzonder. Westerse democratie of de Taliban,
George Bush of Bin Laden: het is lood om
130 oud ijzer. De Verlichting is niet universeel,
stellen zij, maar een nieuwe variant van
westers imperialisme dat niet-westerse cul-
turen en levensvisies onderdrukt. De weten-
schap is naar hun oordeel niet neutraal, maar
135 een politiek instrument om te disciplineren en
te heersen. Enzovoort, enzovoort.
- 12 De vraag is: hebben intellectuelen nog wel
een belangrijke maatschappelijke functie? Die
functie hebben de intellectuelen wel degelijk,
140 want elke samenleving heeft behoefte aan
denkers en aan ideeën. Het is ook duidelijk –
ik geef dat grif toe – dat niet álle intellectu-
elen bezwijken voor de totalitaire verleiding
van de koning-filosoof. De Europese intel-
145 ligentsia heeft ook Shakespeare, Bach, Goya
en Einstein voortgebracht, en in de politiek
Cicero, Madison en Churchill. Waar gaat het
dan mis? En hoe moet het verder? Het ant-
woord op beide vragen ligt bij Augustinus
150 (354-430), bisschop van Hippo, die zestien
eeuwen geleden wees op het belang van een
goede taakverdeling tussen politieke heersers
enerzijds en de intelligentsia en priesterklasse
anderzijds. Zijn inzicht gaat nog steeds op.
- 13 155 Volgens Augustinus regeren de intellec-
tuelen en de priesters over ‘het ware’, ‘het
goede’ en ‘het schone’ en bevolken zij de
voorposten van de *civitas dei*: tempels,
160 kloosters en universiteiten, waarin zij het
contact met de eeuwigheid onderhouden.
Politieke heersers bewaken de vrede en
regeren over de publieke ruimte, de *civitas
terrana*. Zij maken de wetten en bezitten het
165 monopolie op geweld zodat die wetten wor-
den nageleefd. Het gaat mis als beide domei-
nen worden vermengd en ... als men het para-
dijs op aarde wil vestigen. Want de deugden
van de wijsgeer verschillen van de deugden
van de politicus.
- 14 170 Het eerste verschilpunt betreft de drang tot
systematiseren. Voor een natuurkundige is
systematiseren nuttig. Maar in de politiek is
die drang geen deugd. Want al die systemati-
seringsdrift voedt het misverstand dat de
175 maatschappij en de economie vanuit een cen-
traal punt kunnen worden gestuurd op basis
van een doel of plan. Filosofen voelen zich
beroepshalve aangetrokken tot de opvatting
dat de samenleving aan superieur gewaand
180 verstand dient te worden onderworpen. Dat in
het Westen de sociale en economische orde
spontaan tot stand komt, op basis van indivi-
duële voorkeuren en besluiten, is iets wat men
liever vergeet.
- 15 185 Een ander verschilpunt heeft te maken met
de utopische verleiding. Preken over een
ideale wereld is het dagelijks brood van de
dominee en de moraalfilosoof. Maar politiek
is de kunst van het mogelijke. Dromers in de
190 politiek ontkennen dat: tegenover de onvol-
maakte wereld, waarin eigenbelang, afgunst
en ongelijkheid de toon zetten, plaatsen zij
een ideale wereld zonder deze zonden. Maar
hun pogingen het paradijs op aarde te vestigen
195 leiden per saldo tot meer ellende dan geluk.
- 16 Het laatste verschilpunt kan men omschrij-
ven als de politiek der goede bedoelingen.
Intellectuelen raken soms beneveld door hun
eigen ideeën. Deze beneveling leidt ertoe dat
200 politici worden beoordeeld op basis van het
voornemen dat aan hun politiek ten grondslag
ligt. Maar de weg naar de hel is met goede
bedoelingen geplaveid. In de politiek tellen
mooie bedoelingen niet. Het gaat om gevol-
205 gen en resultaten.
- 17 Politieke wijsheid krijgt men door erva-
ring. Van de ervaring zal dus het medicijn
tegen intellectuele agorafobie moeten komen.
Studeerkamerintellectuelen, die met beslagen
210 bril de menigte verleiden, zijn de veroorza-
kers van rampen.

■ Tekst 1 Intellectuele pleinvrees

- 1p 1 ■ Wat is het onderwerp van de tekst *Intellectuele pleinvrees*?
- A De anti-democratische tendensen in de samenleving.
 - B De invloed van filosofieën op Westerse democratieën.
 - C De tegenstelling tussen intellectuelen en politici.
 - D Het maatschappelijk idealisme van wijsgerig ingestelde politici.

In de eerste alinea van een tekst wordt dikwijls geprobeerd de lezer te verleiden ook de rest van de tekst te lezen. Enkele manieren om dat te bereiken zijn:

- 1 een uitdagende stelling poneren;
- 2 een verrassende vraag stellen;
- 3 een prikkelende observatie geven;
- 4 een belediging plaatsen aan het adres van de lezer.

- 1p 2 ■ Welke drie manieren zijn bij de tekst *Intellectuele pleinvrees* van toepassing?

- A 1, 2 en 3
- B 1, 2 en 4
- C 1, 3 en 4
- D 2, 3 en 4

- 1p 3 ■ Welk verband is er tussen alinea 2 en alinea 3?

In alinea 2 worden bij wijze van voorbeeld historische feiten genoemd, in alinea 3 wordt

- A aan die feiten een oordeel gekoppeld.
- B bij die feiten een nieuw voorbeeld gegeven.
- C van die feiten een effect genoemd.
- D van die feiten een oorzaak genoemd.

- 1p 4 ■ Welke kritiek op de houding van intellectuelen tegenover de politiek valt uit alinea 1 tot en met alinea 3 af te leiden?

Intellectuelen die zich intensief met politiek inlaten,

- A hebben geen moeite met het gebruik van geweld.
- B hebben onvoldoende zicht op de maatschappelijke realiteit.
- C koesteren nutteloze idealen.
- D maken zich schuldig aan opzettelijke misleiding.

“Daarom word ik soms wat zenuwachtig van publicisten en commentatoren die om visie in de politiek roepen.” (regels 43-46)

- 1p 5 ■ Welke suggestie gaat achter deze bewering schuil?

- A Ideeën in de politiek schaden meestal het belang van individuele burgers.
- B In de politiek kunnen op ideologie gebaseerde ideeën gevaarlijk zijn.
- C In de politiek staat men onverschillig tegenover filosofische denkbeelden.
- D Intellectuele idealen gaan gepaard met onvervulbare toekomstverlangens.

- 1p 6 ■ Wat is het verband tussen alinea 4 en het eraan voorafgaande tekstgedeelte?

In alinea 4 wordt

- A een conclusie uit het voorafgaande getrokken.
- B een samenvatting van het voorafgaande gegeven.
- C een gevolg van het voorafgaande genoemd.
- D een veronderstelling bij het voorafgaande weerlegd.

Eindexamen Nederlands vwo 2005-II

havovwo.nl

De overkoepelende structuur van de tekst *Intellectuele pleinvrees* kan zichtbaar gemaakt worden door de volgende ‘kopjes’ boven de verschillende tekstdelen te plaatsen:

- 1 Probleemstelling
- 2 Oorsprong conflict
- 3 Algemene typering intellectueel vroeger en nu
- 4 Functies intellectueel versus politicus
- 5 Remedie

- 1p 7 Boven welke alinea past het beste kopje 2, *Oorsprong conflict*?
- 1p 8 Boven welke alinea past het beste kopje 3, *Algemene typering intellectueel vroeger en nu*?
- 1p 9 Boven welke alinea past het beste kopje 4, *Functies intellectueel versus politicus*?
- 1p 10 Boven welke alinea past het beste kopje 5, *Remedie*?

“een koning-filosoof zat op de troon” (regel 89)

- 1p 11 Welke definitie kan in de gegeven context van de koning-filosoof worden gegeven?
Een koning-filosoof is een vorst die zich laat leiden door
- A de wensen van het volk.
 - B een behoefte aan groeiende macht.
 - C wat hij denkt dat goed is voor de burgers.
 - D wat intellectuelen hem influisteren.

Plato was blijkens de regels 80-83 klaarblijkelijk geen voorstander van de democratie.

- 1p 12 Met welke reden keren ook vandaag de dag nog intellectuelen zich tegen de democratie?

Wat de argumentatie in alinea 9 betreft, kan gesteld worden dat in deze alinea ten aanzien van de integriteit van de intelligentsia ‘op de man’ wordt gespeeld.

- 1p 13 Citeer de zin uit alinea 9 die dat duidelijk maakt.
- 2p 14 Wat is van de intellectueel-politieke bewegingen die de auteur als voorbeeld geeft in alinea 2 en 11 het belangrijkste gemeenschappelijke kenmerk?

“Want de deugden van de wijsgeer verschillen van de deugden van de politicus.” (regels 167-169)

- 6p 15 Neem het onderstaande schema over. Vermeld in je schema de drie ‘deugden’ van de wijsgeer die weinig praktisch zijn in de politiek. Leg bij elke genoemde ‘deugd’ uit waarom die weinig praktisch is.

Deugden	Verklaring waarom deze deugd niet praktisch is in de politiek
1	1
2	2
3	3

Teksten kunnen worden onderverdeeld in *uiteenzettingen*, *betogen* en *beschouwingen*.

- 2p 16 Kies uit bovenstaande mogelijkheden de tekstsoort tot welke de tekst *Intellectuele pleinvrees* moet worden gerekend en geef op basis van de inhoud van de tekst een argument voor je keuze.

- 1p 17 Wat is, argumentatief gezien, het meest kenmerkend voor de redeneertrant in het artikel *Intellectuele pleinvrees*?

- A De gebezigde argumenten spreken elkaar onderling tegen.
- B De vermelde historische feiten zijn niet controleerbaar.
- C Er wordt veelvuldig gegeneraliseerd.
- D Oorzaak en gevolg worden verward.

fragment 1

“Ze zijn zeldzaam. Politici die hun gedachten helder en ordelijk op papier weten te zetten, vallen meteen op. En heten dan al snel ‘intellectueel’, alsof dat een kwaliteitsmerk is. Maar iedere politicus behoort, zoals iedereen die beroepshalve aan het politieke debat deelneemt, tot de kaste der intellectuelen. Binnen die kaste heb je kwaliteitsverschillen. Bolkestein scoort goed, want Bolkestein weet zijn gedachten helder en ordelijk op papier te zetten. Meer nog: Bolkestein heeft een wereldbeeld. Je zou hem haast een denker kunnen noemen. Uit zijn boeken en artikelen komt een overzichtelijke en complete filosofie naar voren. Hoewel, compleet? Bolkesteins complete wereldbeeld maakt een opvallend incomplete indruk. Het bestrijkt slechts de wereld van het nut, niet de wereld van de geest en de passie. De politicus Bolkestein leeft in een halve wereld. Het is een wereld waarin alleen maar gecalculeerd wordt, waarin alleen maar gekeken wordt naar opbrengsten. Een oer-Hollandse wereld van Droogstoppels en Bintin. Een wereld waarin geen plaats is voor gepassioneerde denkers. Dat is Bolkestein dan ook niet. Althans, bijna niet. Een heel enkele keer raakt hij gepassioneerd: wanneer hij gepassioneerde denkers de toegang tot de politiek ontzegt.”

naar: Antoine Verbij, De halve wereld van Frits Bolkestein, uit de Groene Amsterdammer

fragment 2

“Intellectuelen lieten zich gretig verleiden door totalitaire systemen, dis je ons nog maar eens op. Intellectuelen zien zichzelf te veel als profeten en koningen. Intellectuelen laten zich graag benevelen door hun eigen goeie bedoelingen. Allemaal volkomen waar, Frits. Het probleem is, Frits, dat je zelf met al je geleerde verwijzingen naar Plato een lachspiegel vormt van wat het publiek zich bij de gemiddelde intellectueel voorstelt. Je probeert de politicus in je te verdedigen tegen de intellectueel in je, meer niet. Je probeert de opportunist te verdedigen tegen de originaliteit. Je zei de intellectueel in je vaarwel en koos voor de politicus. Het lijkt me een voor de hand liggende keus. De politiek wordt goed betaald. Als intellectueel stelde je toch al niks voor.”

naar: Gerrit Komrij, Hoe kunnen intellectuelen zo stom zijn?, uit NRC Handelsblad

- 1p **18** ■ Wat is het gemeenschappelijke verwijt dat uit fragment 1 en 2 samen kan worden afgeleid tegen het gedachtegoed van de tekst *Intellectuele pleinvrees*?
- A De betekenis van het ware intellectualisme voor de politiek wordt onderschat.
 - B De betekenis van het ware intellectualisme voor de politiek wordt overdreven.
 - C Het onderscheid tussen filosofie en politiek is niet functioneel.
 - D Het onderscheid tussen wijsheid en ervaring is niet praktisch.
- 1p **19** ■ Wat is het gemeenschappelijke verwijt van de auteurs van de tekstfragmenten tegen de persoon van de auteur van *Intellectuele pleinvrees*?
- A De auteur heeft alleen oog voor het zakelijke.
 - B De auteur heeft geen verstand van politiek.
 - C De auteur miskent dat hij zelf een intellectueel is.
 - D De auteur mist bevoegenheid.